

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті розглядається проблема дослідження соціально-психологічної адаптації учнів молодшого шкільного віку в умовах альтернативного освітнього середовища. Обґрунтовується важливість дослідження цієї проблеми на сучасному етапі розвитку суспільства. Пропонується дослідити соціально-психологічну адаптацію учнів молодшого шкільного віку в школах різних типів, виявити соціально-психологічні умови та з'ясувати чинники, що забезпечують ефективність соціально-психологічної адаптації учнів молодшого шкільного віку в традиційних і альтернативних школах та визначити шляхи оптимізації цього процесу. Автором представлена програма емпіричного дослідження процесу адаптації молодших школярів.

Ключові слова: *адаптація, соціально-психологічна адаптація, молодші школярі, альтернативне освітнє середовище, альтернативна школа.*

Постановка наукової проблеми. Проблема дослідження соціально-психологічної адаптації учнів молодшого шкільного віку поставлена в ранг актуальних наукових досліджень перш за все практичними потребами суспільства. На сучасному етапі розвитку української державності радикально по-новому вирішуються соціально-економічні і політичні проблеми, що, у свою чергу, веде до зміни поглядів на освіту взагалі та національну школу зокрема. Її метою стає не просте оволодіння певною сумою знань, а створення умов для розвитку самостійної, творчої особистості.

Важливе значення для формування соціально активної творчої особистості має успішне розгортання і розвиток адаптаційних процесів. У зв'язку з цим необхідність вивчення проблеми соціально-психологічної адаптації учнів набуває особливого значення.

Сутність основних суперечностей, що виникають у розв'язанні зазначеної проблеми, полягає у невідповідності між зростаючою соціальною потребою у швидкій і успішній адаптації учнів до навчальної діяльності і нового соціального середовища (потребою прискорення адаптаційних процесів молодших школярів) і недостатнім науково-методичним обґрунтуванням створення належних умов для цього. За таких обставин виникає потреба психолого-педагогічного дослідження і усунення вищезгаданих суперечностей.

В наш час поряд з традиційними загальноосвітніми школами створюється багато шкіл з нетрадиційною, альтернативною системою навчання, що відрізняються змістом і формами організації навчально-виховного процесу.

Все це створює нові можливості і висуває нові проблеми дослідження процесу соціально-психологічної адаптації учнів. Виникає необхідність дослідити соціально-психологічну адаптацію учнів молодшого шкільного віку в школах різних типів, з традиційними і альтернативними системами навчання, виявити соціально-психологічні умови та з'ясувати чинники, що забезпечують ефективність соціально-психологічної адаптації учнів молодшого шкільного віку в школах різних типів та визначити шляхи оптимізації цього процесу. Аналіз наукової літератури свідчить, що зазначена проблема ще не була предметом спеціального психологічного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях психологів розкриваються загальні проблеми соціально-психологічної адаптації особистості (Б.Г. Ананьев, Г.О. Балл, Л.С. Виготський, О.М. Леонтьев, В.А. Петровський, А.В. Фурман, О.І. Зотова, І.К. Кряжева, С.Д. Максименко, І.О. Милославова, А.А. Налчаджян, В.В. Слюсаренко, М.І. Томчук та ін.), соціально-психологічні проблеми адаптації молоді до нових умов існування та соціального оточення (О.І. Гончаров, А.Д. Ерднієв, В.Л. Кікоть, О.В. Симоненко, Т.В. Середа та ін.). Предметом дослідження стають теоретичні питання, пов'язані з визначенням феномена соціальної адаптації (Д.А. Андреева, І.О. Милославова, Л.М. Растова та ін.), з розглядом методологічних проблем адаптації (О.Б. Георгієвський, Т.Г. Дичев, А.В. Сахно, Б.Д. Паригін, В.П. Петленко, Г.І. Царегородцев та ін.), методики її дослідження (О.І. Зотова, І.К. Кряжева, І.І. Ляхов, А.В. Фурман та ін.), дослідження адаптації робітників у виробничих колективах (С.Д. Артемов, М.П. Будякіна, А.А. Русалінова, М.О. Свиридов, Г.І. Шинакова та ін.), студентів у вузах (М.С. Дмитрієва, Ю.С. Колесніков, О.І. Борисенко, Т.О. Комар, М.В. Левченко, Б.А. Рудов, В.С. Штифурак та ін.). Заслужовують на увагу роботи, присвячені адаптації дитини до школи (М.М. Безруких, С.П. Єфімова, М.Р. Бітянова, Р.В. Овчарова), вивченню особливостей адаптації дітей різного віку: молодший шкільний (Г.В. Бурменська, В.Е. Каган, Н.Г. Лусканова та ін.), підлітковий (С.І. Болтівець, І.М. Гоян, А.В. Захарова, О.А. Карабанова, І.С. Кон, А.Г. Лідерс, В.С. Мухіна, А.М. Прихожан та ін.), юнацький (І.Д. Бех, І.В. Дубровіна, В.Г. Панок, Т.М. Титаренко та ін.). Значний внесок у дослідження проблеми соціально-психологічної адаптації мають праці зарубіжних учених, котрі обґрунтовують її сутність, природу та рівні у рамках власного підходу до цієї проблеми (А. Адлер, А. Бандура, Г. Гартман, А. Маслоу, Г. Олпорт,

К. Роджерс, Дж. Роттер, Б. Скіннер, З. Фрейд, Е. Фромм, К. Хорні та ін.). Проте ґрунтового дослідження процесів соціально-психологічної адаптації учнів молодшого шкільного віку у школах різних типів, в умовах альтернативного освітнього середовища немає. Тому, на наш погляд, зазначені дослідження є актуальними, оскільки їх результати можуть сприяти покращенню процесу соціально-психологічної адаптації молодших школярів.

Мета статті - розглянути і проаналізувати проблему дослідження соціально-психологічної адаптації учнів молодшого шкільного віку в умовах альтернативного освітнього середовища, обґрунтувати важливість дослідження цієї проблеми на сучасному етапі розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів.

Перехід до нової освітньої парадигми, який забезпечує повноцінний особистісний розвиток учнів, став одним із стратегічних напрямів модернізації системи освіти у нашій країні. Суспільно-політичні зміни в Україні висвітили нові завдання і проблеми перед системою освіти, і модернізація освіти набуває нових реалій, оскільки від них значною мірою залежить цілісне відновлення змісту освіти, одержання школярами нового досвіду, адекватного сучасним вимогам життя.

Розвиток нових освітніх потреб пов'язаний саме з альтернативною освітою, що має вирішальне значення не тільки для формування нової моделі педагогічного простору, але й для становлення основ нової культури, побудованої на принципах демократії та гуманізму. Альтернативна освіта характеризується радикальним підходом, відмовою від формальних навчальних програм та стандартних методів навчання, наявністю індивідуальної мети, змісту та форми навчання [2]. Використання інновацій та альтернативних методів навчання сприяють прогресу загальної системи шкільної освіти.

Сучасне суспільство змінюється досить швидко, важко прогнозувати навіть найближче майбутнє. Тому неможливо передбачити, які знання можуть знадобитися дитині в її позашкільному житті, а які ні. З огляду на це в сучасному закладі освіти першочерговим стає завдання не накопичення дитиною інформації, а розвиток мислення, вміння аналізувати ситуацію, планувати результати, самостійно здобувати й переробляти інформацію, перетворювати знання на інструмент пізнання інших видів діяльності, уміння конструктивно взаємодіяти з іншими, тобто стає провідним компетентісно орієнтований підхід до освітнього простору школи. Сучасне інформаційне суспільство потребує розвитку індивідуальності, а не стандартних навичок, і творче мислення ставить вище традиційних зразків навчання. Утвердження нової педагогіки, інноваційних освітніх процесів та технологій здійснюється завдяки всебічному роз-

виту особистості, постійній активізації навчання учнів, орієнтації на загальнолюдські цінності, терпимості щодо інших людей, родинному благополуччю. Учені сучасності вже давно ведуть пошук нових альтернативних моделей шкільної освіти, що переглядають саму суть освітнього процесу, пропонуючи замість масово визнаних новий зміст навчання та утвердження нових цінностей [14, с.33; 2].

Альтернативна, або нетрадиційна освіта, поєднує низку підходів до навчання, які вважаються нетрадиційними, не визнаними загально. Альтернативна освіта часто корениться у різних філософських підходах, які радикально відрізняються від тих, на яких ґрунтується загальна традиційна освіта. Деякі заклади мають міцне наукове і філософське підґрунтя, інші є неформальними спілками учителів і учнів, які невдоволені загальною традиційною освітою. Освітні альтернативи мають відмінності, проте їх поєднують акценти на навчання в малих групах, тісний контакт між учителем й учнем і почуття спільності. Не існує визначених критеріїв, за якими навчальний заклад однозначно можна віднести до альтернативного. Важливим чинником є те, що повинна існувати хоча б одна позиція, яка не практикується традиційними навчальними закладами або відкидається ними [5].

Відмінності між закладами альтернативного типу навчання і традиційною загальноосвітньою школою можна простежити за основними дидактичними аспектами: метою і завданням освіти (аксіологічний аспект), принципами (методологічний аспект), мотивами навчання (мотиваційний аспект). Альтернативне навчання розрізняється за ознаками об'єкта і суб'єкта діяльності, а також за формою власності. За ознакою об'єкта – це ліцеї, гімназії, коледжі, спеціальні заклади для обдарованих дітей, школи-комплекси, експериментальні майданчики, авторські, асоційовані школи (ООН, ЮНЕСКО, міжнародних та європейських організацій, товариств тощо). За ознакою суб'єкта навчання альтернативна освіта створюється для різних категорій учнів. Ліцеї, гімназії, коледжі, спеціалізовані школи створюються для обдарованих і талановитих дітей, що мають відтворити інтелектуальний потенціал нації. Інші типи навчальних закладів системи альтернативної освіти мають задовольнити різноманітні соціокультурні потреби громадян. Ще одна ознака альтернативної системи навчання – форма власності. Більшість типів навчальних закладів є державними, проте функціонують і заклади, що базуються на інших формах власності (кооперативна, приватна, спільних підприємств та ін.) [10].

У сучасному суспільстві освіта дітей та молоді є сферою державної відповідальності. Вона є обов'язковою, значною мірою фінансується державою і, внаслідок цього, як правило, держава здійснює регулювання в цій галузі. Незважаючи на існування альтернативних освітніх моделей, вони, як правило, функціонують у тіні конвенційної

загальноприйнятої освіти. У час розширення освітніх систем у відповідь на існування більшого попиту на освіту, на необхідність адаптації до мінливих умов неодмінно виникає потреба у змінах і реформуванні цих систем, що, відповідно, викликає попит на освітні альтернативи.

В українській психологічній думці практично відсутні системні дослідження альтернативної освіти. Але в останні роки відбувається значний ріст зацікавленості практикою альтернативного навчання, який призвів до активізації порівняльних досліджень у цій галузі. Найважливіші причини цього – розвиток ідей і практики інтеграційного навчання, авторських шкіл, недержавних шкіл тощо. Науковці визначають такі передумови, які спричиняють розквіт освітньої альтернативності як демократизація освітнього процесу; плюралізм педагогічної рефлексії; відхід від тоталітаризму і статичності навчальних закладів [7].

М.М. Епштейн, досліджуючи питання альтернативної освіти, робить висновок про альтернативну освіту як:

- більш авторську;
- більш точну, індивідуально орієнтовану;
- більш спрямовану на спільноту;
- більш екологічну, людиноорієнтовану;
- орієнтовану на активність самих учасників процесу;
- більш ініціативну, ніж "спущену згори", обов'язкову для всіх апріорі [13].

Прогресивні зрушення в системі освіти, які відбуваються в Україні, обумовили необхідність переосмислити заради ефективної практики теоретичні підходи до навчання і виховання підростаючої особистості.

Стрімкі зміни, що відбуваються в нашому суспільстві, суперечливим чином позначаються на підростаючому поколінні, зокрема, на процесі соціально-психологічної адаптації учнів молодшого шкільного віку.

Вступ до школи – один з найбільш складних і відповідальних моментів у житті дитини як в фізичному, так і в соціально-психологічному плані. Це повна зміна умов життя і діяльності, зміна соціального оточення, набуття нового статусу, нові контакти і відносини, нові обов'язки, підвищення вимог, докорінна реорганізація режиму дня. Усе це вимагає від дитини інтенсивного входження в нове оточення, в нові умови навчально-виховної діяльності. Завдання школи і вчителя полягає у створенні необхідних умов для швидкого і безболісного входження дитини у шкільне життя, реалізація цих умов є проявом гуманістичної позиції вчителя у навчанні дітей, слугує збереженню психічного і фізичного здоров'я дітей.

На складність і значимість періоду, пов'язаного з адаптацією молодшого школяра, вказують дослідження М.Р. Бітянової.,

Л.І. Божович, Д.Б. Ельконіна, О.Л. Венгера, Н.Й. Гуткіної, які підкреслюють, що саме в молодшому шкільному віці починають формуватися системи відносин дитини зі світом і самим собою, стійкі форми взаємовідносин з однолітками і дорослими. На це, насамперед, впливають базові навчальні установки, які в істотній мірі визначають в подальшому успішність шкільного навчання, ефективність стилю спілкування, можливості особистісної самореалізації у шкільному середовищі, можливості особистісної самореалізації, соціальний та інтелектуальний фундамент подальшого розвитку [4].

На думку М.Р. Бігянової, адаптація – це не тільки пристосування до успішного функціонування в даному середовищі, а й здатність до подальшого психологічного, особистісного, соціального розвитку. Отже, адаптована дитина – це дитина, пристосована до повноцінного розвитку свого особистісного, фізичного, інтелектуального та інших потенціалів в даному їй новому педагогічному середовищі [4, с. 3]. У процесі адаптації, з одного боку, людина – це об'єкт пристосування до умов життєдіяльності. Пристосувати дитину до школи – значить підвести її до розуміння необхідності виконувати навчальні та соціальні вимоги, приймати на себе ролі обов'язки школяра. Цілком природно, що таке пристосування відбувається не тільки на зовнішньому, поведінковому рівні, але і на внутрішньому, особистісному; формуються певні установки, особистісні властивості, що роблять дитину хорошим учнем – слухняним, старанним, неконфліктним. З іншого боку, адаптація це не тільки пристосування. Але і створення умов для подальшого розвитку, а значить, адаптувати дитину – це пристосувати її до розвитку. У цьому випадку дитина відчуває себе в конкретному шкільному середовищі автором свого життя, у неї сформовані психологічні властивості й уміння, що дозволяють в потрібному ступені відповідати вимогам і нормам, у неї сформована здатність розвиватися в цьому середовищі, реалізувати свої потреби, не входячи в суперечність із середовищем. Школа і дитина взаємно адаптуються один до одного [4].

Школа, як інститут соціалізації, відтворює основні закономірності та моделі соціальних взаємин. Зі вступом дитини в школу відбувається стандартизація умов її життя у вигляді системи вимог і правил, єдиних для всіх учнів. Вперше перед дитиною постає завдання «пристосувати» себе і свою поведінку соціально-нормативним вимогам, що на даному етапі розвитку набуває значення соціально-психологічної адаптації дитини в цілому.

Соціально-психологічна адаптація являє собою особливу складну систему заходів, спрямованих на оволодіння новими суспільними формами діяльності, і пов'язана перш за все із зміною статусу індивіда. Протягом життя людина багато раз змінює його, потрапляючи у відповідні мікросоціальні умови (школа, робота, сім'я та

ін.), і кожний раз їй необхідно виробляти для цих умов нові форми поведінки.

Школа з перших днів ставить перед дитиною ряд задач. Дитині необхідно успішно оволодівати учбовою діяльністю, засвоїти шкільні норми поведінки, прилучитися до класного колективу, пристосуватися до нових умов розумової праці та режиму. Виразні зміни у період вступу дитини до школи проявляються у її поведінці. Позитивний ефект пристосування до школи позначається на досягненні відносної відповідності поведінки вимогам нового середовища та забезпечується психологічною готовністю до виконання нових задач, які ставить перед дитиною школа. У даному випадку мова йде про соціально-психологічний аспект адаптації, змістом якого є вироблення найбільш адекватних форм поведінки в умовах мінливого мікросоціального середовища. Тобто, соціально-психологічна адаптація при вступі до школи являє собою процес перебудови поведінки і діяльності дитини в нових умовах. Процес цей багатосторонній, активний, включає в себе формування засобів та способів поведінки, спрямованих на оволодіння учбовою діяльністю та ефективну взаємодію з новим соціальним середовищем.

Соціально-психологічна адаптація включає в себе звикання дитини до шкільних вимог і порядків, до нового для неї оточення, нових умов життя. Від благополуччя адаптаційного періоду значною мірою залежить успішність подальшої соціальної діяльності дитини.

Дані літератури та власні дослідження дозволили виділити сфери життєдіяльності дитини у школі, що мають свій зміст, свої закони і вимоги, процесуальну і феноменологічну обумовленість впливу на дитину. До них належать:

- Дитина і середовище (зміна провідної діяльності і регламентації поведінки).
- Дитина і соціально-психологічне середовище, ставлення, оцінки, цінності (дитина-вчитель, дитина-дитина, дитина-група).
- Дитина і новий когнітивний і дидактичний простір (дитина-знання).

Нами була розроблена програма дослідження, що дозволяє давати кількісну і якісну оцінку окремих сторін адаптації. Програма містить шкали, що відображають різні сторони (напрямки) процесу пристосування дитини до школи. Її завданням є визначення міри й особливостей адаптації кожного учня за 3 основними напрямками розвитку його адаптаційних процесів:

- адаптація як пристосування до нового режиму життя, вимог організації учбової діяльності, необхідних форм і навичок поведінки;
- соціально-психологічна адаптація як пристосування до учнівського середовища, побудова стосунків, взаємин, ставлень у оточенні, учнівських групах;

- інтелектуально-дидактична і пізнавально-інформаційна адаптація до шкільного навчання.

У рамках виділених напрямків визначені параметри соціально-психологічної адаптації молодших школярів:

- Готовність та пристосування до шкільних норм і правил.
- Засвоєння обов'язків та рольової поведінки відповідальності.
- Прийняття моделі взаємин "вчитель-учень".
- Інтенсивність комунікацій в найближчому учнівському оточенні.
- Діалогічність взаємодій.
- Комфорт, самовідчуття.
- Особливості пізнавальної активності.
- Готовність та пристосування своєї діяльності та особистісної самоорганізації до засвоєння знань.

Дана програма дозволяє вирішити такі важливі завдання дослідження, як визначення показників та критеріїв адаптованості молодших школярів, найбільш адаптаційно значущих факторів, психолого-педагогічні умови успішної адаптації учнів молодшого шкільного віку, дослідити вплив різних форм навчання, спілкування вчителя з учнями, стилю взаємодії на процес та динаміку адаптаційних процесів молодших школярів у школах різних типів, що відкриває можливості розробки стратегії оптимізації процесу адаптації учнів.

Результати досліджень дозволяють зробити висновок, що успішність соціально-психологічної адаптації залежить не тільки від характеристик самого учня (молодшого школяра), а й, в більшій мірі, від характеристик освітнього середовища.

Зіставляючи різні погляди на визначення поняття соціально-психологічної адаптації, слід підкреслити, що це багатфакторний і багатомірний процес входження особистості в нове соціальне оточення з метою спільної діяльності у напрямку прогресивної зміни як особистості, так і середовища.

Вітчизняні науковці О.І. Зотова і І.К. Кряжева, підкреслюючи активність особистості у процесі соціальної адаптації, розглядають соціально-психологічну адаптацію як взаємодію особистості і соціального середовища, яка призводить до правильних співвідношень цілей і цінностей особистості і групи. Адаптація відбувається тоді, коли соціальне середовище сприяє реалізації потреб та прагнень особистості, слугує розкриттю та розвитку її індивідуальності [8].

В сучасній освіті відбуваються значні перетворення, змінюються не тільки окремі її сторони, але і сама система навчання і виховання, з'являються альтернативні заклади освіти. Одним з ефективних напрямків вирішення даної проблеми виступає соціально-

психологічна адаптація молодших школярів, оскільки цей вік є одним з початкових етапів розвитку особистості, саме тут формуються основні індивідуально-психологічні характеристики людини, стійкі зразки поведінки, які визначають життєві пріоритети, соціальні установки і особистісну стратегію її самореалізації і самовдосконалення. Зазначена проблема соціально-психологічної адаптації молодших школярів в аспекті відповідності психологічних можливостей дітей реальним навчальним вимогам сучасних загальноосвітніх шкіл різних типів визначила мету нашого дослідження, яка полягає у наступному: на основі аналізу соціально-психологічних умов та чинників, що забезпечують ефективність соціально-психологічної адаптації учнів молодшого шкільного віку, визначити шляхи оптимізації цього процесу в школах різних типів, з традиційними і альтернативними формами навчання.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Аналіз наукової літератури та власні дослідження дозволили нам зробити висновок про те, що соціально-психологічна адаптація молодших школярів – це процес активного освоєння ними соціального середовища, оволодіння формами поведінки, спрямованими на гармонізацію відносин з оточуючими і власний розвиток у цьому середовищі. Сутність адаптації полягає в забезпеченні психічно і соціально комфортного процесу розвитку особистості дитини. Ефективна адаптація є однією з передумов успішної навчальної діяльності (провідна для дітей саме молодшого шкільного віку), тому що являє собою складну систему заходів, спрямованих на оволодіння новими формами діяльності, поведінки, спілкування. Це є актуальним завданням сучасної школи, робота якої спрямована на гармонійне формування особистості, створення сприятливих умов для самореалізації кожної дитини як в традиційному, так і в альтернативному освітньому середовищі. Перспективами подальшого дослідження є виявлення соціально-психологічних умов та з'ясування чинників, що забезпечують ефективність соціально-психологічної адаптації учнів молодшого шкільного віку в традиційних і альтернативних школах та визначення шляхів оптимізації цього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александровская Э.М. Социально-психологические критерии адаптации к школе / Э.М. Александровская // Школа и психическое здоровье учащихся / под ред. С.М. Громбаха. – М.: Медицина, 1988. – С. 35–37.
2. Баталія Л. Альтернативне навчання в загальноосвітніх школах країн західнослов'янського світу / Лада Баталія // Нова педагогічна думка: наук. журн. / Рівнен. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти, Рівнен. держ. гуманіт. ун-т; гол. ред. М. А. Віднічук. – Рівне. –

2013. – № 2. - [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.stationline.org.ua/pedagog/106.html>.
3. Безруких М.М., Ефимова С.П. Ребенок идет в школу / М.М. Безруких, С.П. Ефимова. – М.: Просвещение, 1998. – С.71–83.
  4. Битянова М.Р. Адаптация ребенка к школе: диагностика, коррекция, педагогическая поддержка / М.Р. Битянова. – Мн., 2007. – 145с.
  5. Болюбаш Я.Я. Украина, Польша, Европа. Интеграция педагогического образования / Я.Я. Болюбаш, А.А. Василюк // Персонал. – 1999. – № 2. – С. 19-22.
  6. Гуткина Н.И. Психологическая готовность к школе / Н.И. Гуткина. – М.: Академический проект, 2000. – 184 с.
  7. Заболотна О.А. Теорія і практика альтернативної шкільної освіти у країнах Європейського Союзу: монографія / О.А. Заболотна. – Умань: ФОП Жовтий, 2013. – 372 с.
  8. Зотова О.К., Кряжева И.К. Методы исследования социально-психологических аспектов адаптации личности / О.К.Зотова, И.К. Кряжева // Методология и методы социальной психологии. – М.: Наука, 1977. – С. 173-188.
  9. Налчаджян А.А. Социально-психологическая адаптация личности / А.А. Налчаджян. – Ереван: Изд-во АН АрмССР, 1988. – 262 с.
  10. Паламарчук В.Ф. Проблеми навчання в системі альтернативної освіти / В.Ф. Паламарчук // Дидактичні аспекти альтернативної освіти. – Київ: Освіта, 1993. – С.4-12.
  11. Психология социальной адаптации и дезадаптации личности // Психология социальной работы. – М. - С. 9-23.
  12. Фурман А.В. Психологія особистісної адаптованості / А.В. Фурман. - Тернопіль: Економічна думка, 2003. - 128 с.
  13. Эпштейн М.М. Альтернативное образование есть, его не может не быть (к попытке описания явления) [Електронний ресурс] / М.М. Эпштейн // Инклюзивная педагогика. – Режим доступу: <http://alterededu.ru/new/bloq/archives/185>.
  14. Korczak J. Jak kochac dziecko? / J. Korczak. - Warszawa : Wydawnictwo Jacek Santorski, 1998. - 256 s.

REFERENCES

1. Aleksandrovskaja Je.M. Social'no-psihologicheskie kriterii adaptacii k shkole / Je.M. Aleksandrovskaia // Shkola i psihicheskoe zdorov'e uchashhhsja / pod red. S.M. Grombaha. – М.: Medicina, 1988. – S. 35–37.
2. Batalija L. Al'ternativne navchannja v zagal'noosvitnih shkolah kraїн zahidnoslov'janskogo svitu / Lada Batalija // Nova pedagogichna dumka: nauk. zhurn. / Rivnen. obl. in-t pisljadiplom. ped. osviti, Rivnen. derzh. gumanit. un-t; gol. red. M. A. Vidnichuk. – Rivne.

-
- 2013. – № 2. – [Elektronnij resurs].– Rezhim dostupu: <http://www.stationline.org.ua/pedagog/106.html>.
3. Bezrukih M.M., Efimova S.P. Rebenok idet v shkolu / M.M. Bezrukih, S.P. Efimova. – M.: Prosveshhenie, 1998. – S.71–83.
  4. Bitjanova M.R. Adaptacija rebenka k shkole: diagnostika, korekcija, pedagogicheskaja podderzhka / M.R. Bitjanova. – Mn., 2007. – 145s.
  5. Boljubash Ja.Ja. Ukraina, Pol'sha, Evropa. Integracija pedagogicheskogo obrazovanija / Ja.Ja. Boljubash, A.A. Vasiljuk // Personal. – 1999. – № 2. – S. 19-22.
  6. Gutkina N.I. Psihologicheskaja gotovnost' k shkole / N.I. Gutkina. – M.: Akademicheskij proekt, 2000. – 184 s.
  7. Zabolotna O.A. Teorija i praktika al'ternativnoï shkil'noï osviti u kraïnah Evropejs'kogo Sojuzu: monografija / O.A. Zabolotna. – Uman': FOP Zhovtij, 2013. – 372 s.
  8. Zotova O.K., Krjazheva I.K. Metody issledovanija social'no-psihologicheskikh aspektov adaptacii lichnosti / O.K.Zotova, I.K. Krjazheva // Metodologija i metody social'noj psihologii. – M.: Nauka, 1977. – S. 173-188.
  9. Nalchadzhjan A.A. Social'no-psihologicheskaja adaptacija lichnosti / A.A. Nalchadzhjan. – Erevan: Izd-vo AN ArmSSR, 1988. – 262 s.
  10. Palamarchuk V.F. Problemi navchannja v sistemi al'ternativnoï osviti / V.F. Palamarchuk // Didaktichni aspekti al'ternativnoï osviti. – Kiïv: Osvita, 1993. – S.4-12.
  11. Psihologija social'noj adaptacii i dezadaptacii lichnosti // Psihologija social'noj raboty. – M. - S. 9-23.
  12. Furman A.V. Psihologija osobistisnoï adaptovanosti / A.V. Furman. - Ternopil': Ekonomichna dumka, 2003. - 128 s.
  13. Jepshtejn M.M. Al'ternativnoe obrazovanie est', ego ne mozhet ne byt' (k popytke opisanija javlenija) [Elektronnij resurs] / M.M. Jepshtejn // Inkljuzivnaja pedagogika. – Rezhim dostupu: <http://alteredu.ru/new/bloq/archives/185>.
  14. Korczak J. Jak kochac dziecko? / J. Korczak. - Warszawa : Wydawnictwo Jacek Santorski, 1998. - 256 s.

УДК 316.614.5:373.3.011.3-052

СЕРДЮКОВА И. Н.

Винницкий государственный педагогический университета имени Михаила Коцюбинского, г. Винница

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ АДАПТАЦИЯ УЧАЩИХСЯ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В УСЛОВИЯХ АЛЬТЕРНАТИВНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ

В статье рассматривается проблема исследования социально-психологической адаптации детей младшего школьного возраста в условиях альтернативной образовательной среды. Обосновывается важность исследования этой проблемы на современном этапе развития общества. Предлагается исследовать социально-психологическую адаптацию детей младшего школьного возраста в школах различных типов, выявить социально-психологические условия и выяснить факторы, обеспечивающие эффективность социально-психологической адаптации детей младшего школьного возраста в традиционных и альтернативных школах и определить пути оптимизации этого процесса. Автором представлена программа эмпирического исследования процесса адаптации младших школьников.

Ключевые слова: *адаптация, социально-психологическая адаптация, младшие школьники, альтернативная образовательная среда, альтернативная школа.*

UDC 316.614.5:373.3.011.3-052

I. M. SERDYUKOVA

Vinnitsia State Pedagogical University, Vinnitsia

SOCIAL AND PSYCHOSOCIAL ADAPTATION OF YOUNG SCHOOLERS IN ALTERNATIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

The problem of young schoolers social and psychological adaptation in alternative educational environment research is examined in this article. The importance of the research of this problem at the morden stage of society development is grounded. It is proposed to investigate the social and psychological adaptation of junior pupils at the traditional and alternative schools, to discover the social and psychological conditions and to find out the factors which provide the effectiveness of junior pupils social and psychological adaptation in schools of different types and to identify the ways to optimes the process. The program of empiric research of the junior schoolers adaptation is introduced by the author.

Key words: *adaptation, social and psychological adaptation, junior schoolers, alternative educational environment, alternative school.*

Матеріал надійшов до редакції: 15.05.2015